

Het 'Comprehensive System'

Een nieuw scorings- en interpretatiesysteem voor de Rorschach

Leo Cohen, Corine de Ruiten, Jan Derksen
Hans van Kemenade, Erik van de Loo
Henk Schalken en Al Wallace

De auteurs beschrijven de Rorschach-test en haar geschiedenis, met name in Nederland. Er wordt een overzicht gegeven van kritieken en misvattingen omtrent de Rorschach. Vervolgens wordt het 'Comprehensive System' van Exner (1986) geïntroduceerd. De betrouwbaarheid en validiteit van dit systeem bieden een psychometrisch fundament voor het gebruik van de Rorschach in de klinische praktijk en in wetenschappelijk onderzoek. Validering van het 'Comprehensive System' in Nederland is aanbevelenswaardig. Tot slot worden activiteiten van de Nederlandse Rorschach Werkgroep geschetst.

Van alle zogenoemde *indirecte* technieken is de inktvlekkentest ontwikkeld door Hermann Rorschach zeker de bekendste en beruchtste, niet alleen onder wetenschappers en klinici, maar ook onder het algemene publiek. De Rorschach bestaat uit tien platen, elk 170 x 244 mm groot. Op iedere plaat is een bijna geheel symmetrische inktvlek afgedrukt. Vijf vlekken zijn achromatisch en hebben alleen zwarte, witte en grijze tinten. Twee platen hebben ook rode tinten. De overige drie platen bevatten meer kleuren. In het algemeen kan men herkenbare vormen in de vlekken waarnemen. Welke vormen waargenomen worden is in grote mate individueel bepaald. Deze individuele verschillen hebben ertoe geleid dat de platen als psychodiagnostisch instrument betekenis kregen. Een belangrijke veronderstelling is dat de verschillen in waarnemingen systematisch samenhangen met aspecten van de persoonlijkheid.

Ontstaan en gebruik

Volgens de geschiedschrijving amuseerde men zich in de vorige eeuw en in het begin van deze eeuw met het kijken naar inktvlekken en het beschrijven van hetgeen men erin zag (Exner, 1969, 1986). In 1911 begon de toen 27-jarige psychiater Hermann Rorschach te experimenteren met inktvlekken. In eerste instantie gebruikte hij de platen als een waarnemingsexperiment. Rorschach was echter ontevreden over de heersende technieken voor persoonlijkheidsonderzoek en verzamelde in tweede instantie met behulp van de platen materiaal voor diagnostische doeleinden. Rorschach ontdekte dat clusters met hoge frequenties van bepaalde antwoorden, voornamelijk bewegings- en kleurresponsen, gerelateerd waren aan bepaalde psychologische kenmerken. Uit onderzoek is bijvoorbeeld gebleken dat het waarnemen van dierlijke beweging (*FM*-res-

ponsen) wijst op mentale activiteit die opgeroepen wordt door niet vervulde behoeften. Hongerige proefpersonen gaven meer *FM*-responsen dan wanneer zij geen honger hadden (Exner, Cooper en Walker, 1975, geciteerd in Exner, 1986). In zijn boek *Psychodiagnostik. Methodik und Ergebnisse eines Wahrnehmungsdiagnostischen Experiments* (1921) rapporteerde Rorschach voor het eerst systematisch verkregen relaties tussen waarnemingen in inktvlekken en persoonlijkheidsverschillen. In een apart deel van zijn boek bespreekt hij de uitkomsten van zijn onderzoek van de diagnostiek van normalen, neurotici en psychotici.

De tien platen die wij thans kennen als de Rorschach-test vormden een deel van de verzameling waarmee Rorschach werkte. De achromatische platen die Rorschach gebruikte waren egaal van kleur. De licht-donker verschillen in de huidige platen waren een gevolg van een fout in het drukproces. Rorschach overleed op jonge leeftijd (37 jaar). Drie van zijn collega's bleven de vlekkenmethode toepassen in de klinische praktijk en toelichten in het onderwijs. De empirische benadering van Rorschach werd echter niet gecontinueerd. Het onderzoek naar de test en de klinische toepassing ervan nam een hoge vlucht na de introductie van de methode in de jaren twintig in de Verenigde Staten. In de loop der jaren ontwikkelden onderzoekers hun eigen varianten met betrekking tot scoring en interpretatie van de test. In de Verenigde Staten kon men in de jaren zestig vijf belangrijke systemen of benaderingen

Hermann Rorschach
(1884-1922)

onderscheiden: die van Beck, Hertz, Klopfer, Piotrowski en Rapaport-Schafer (Exner, 1969). Geen van hen was geheel afwijkend van de andere, noch van de benadering van Rorschach.

Wanneer de Rorschach-test gebruikt wordt, vormt hij bijna altijd een onderdeel van een testbatterij in een psychologisch onderzoek ten behoeve van psychodiagnostiek of *assessment*. Vaak is het de laatste test die wordt afgenomen.

De wijze waarop de tien platen als een psychologische test gehanteerd worden is niet voor alle hedendaagse ge-

bruikers dezelfde. Wel kunnen een aantal elementen onderscheiden worden die, op enkele uitzonderingen na, algemeen zijn.

(1) De onderzoeker informeert de onderzochte voorafgaand aan de afname over de vragen waarop de test een antwoord kan geven. De Rorschach-test kan bijvoorbeeld afgenomen worden in het kader van een psychodiagnostisch onderzoek om te komen tot een indicatiestelling voor psychotherapie.

(2) Er is meestal een specifieke instructie verbonden aan de presentatie van de platen. Voorbeelden van dergelijke instructies zijn: "Vertelt u alles wat

u in deze plaat ziet" of "Wat zou dit kunnen zijn?".

(3) De onderzochte vertelt wat hij/zij ziet en deze responsen worden (meestal) letterlijk genoteerd door de onderzoeker. De boven genoemde Rorschach-systemen hanteren verschillende aansporings- en afbreekregels ten aanzien van de hoeveelheid responsen die de cliënt geeft.

(4) Alle responsen van de onderzochte worden na de afname met hem/haar doorgenomen, zodat de onderzoeker voldoende informatie verkrijgt voor het scoren. Deze fase wordt de *navraag* genoemd. Hier noteert de proefleider opnieuw alles wat de onderzochte zegt. Op een apart zogenoemd 'lokatieformulier', waarop de tien Rorschach-platen in het klein en zonder kleur weergegeven zijn, wordt aangegeven welke delen van de vlek aanleiding geven tot de waarneming. De verbatim responsen van de onderzochte vormen het *protocol*. Op dit protocol baseert de onderzoeker zijn psychodiagnostische uitspraken, daarbij geleid door de (scorings- en) interpretatiemethode die hij/zij hanteert.

In Nederland

Bovenhoff, Van Kemenade, De Ruiter en Cohen geven in een ander artikel in dit nummer de resultaten weer van een enquête naar het gebruik van de Rorschach-test in Nederland. Hieruit blijkt dat de Rorschach-test nog veelvuldig wordt gebruikt. Respondenten die de test niet gebruiken motiveren dit door te verwijzen naar de lage betrouwbaarheid en validiteit van de Rorschach-test. De opvatting dat de test onbetrouwbaar en niet valide is, vinden we ook terug in het oordeel van de COTAN in de *Documentatie van tests en testresearch in Nederland - 1982* (Visser, Van Vliet-Mulder, Evers en Ter Laak, 1982). Bij deze beoordeling staan vijf onderzoeken vermeld. In geen van deze was de betrouwbaarheid of de validiteit van de test echter expliciet onderwerp van onderzoek. De publikatie van De Zeeuw (1986),

Persoonlijkeitsdiagnostiek volgens de vlekkenmethode, het artikel van Kraijer (1987) over het gebruik van de Rorschach-test bij zwakzinnigen en de samenwerking van een aantal psychologen binnen de Nederlandse Rorschach Werkgroep, wijzen op een hernieuwde belangstelling voor de Rorschach-test op dit moment.

De Rorschach-test kende een grote belangstelling en ontwikkeling in de jaren veertig, vijftig en zestig: een psychodiagnostisch onderzoek was niet compleet zonder Rorschach-test. In de jaren vijftig werden aan de universiteiten docenten aangesteld om speciaal de Rorschach-techniek te onderwijzen (De Zeeuw, 1986).

Halverwege de jaren zestig nam het gebruik van de Rorschach-test af; dit werd mede ingegeven door het proefschrift van Van Riemsdijk (1966). Onderzoek van Roe (1974) en Evers en Zaal (1979) naar het gebruik van test illustreren deze afname. In 1967 en 1971 nam de Rorschach-test in de rij van meest gebruikte tests respectievelijk de tweede en de zesde plaats in. In 1974 bleek de Rorschach-test naar de 16de plaats te zijn gedaald.

Er zijn diverse verklaringen aan te geven voor de afname van het gebruik van de Rorschach-test, en voor de verminderde belangstelling voor indirecte technieken in het algemeen. In de eerste plaats had de scherpe kritiek van psychometrici effect op het gebruik van de Rorschach-test in onderzoek en in de klinische praktijk. Deze psychometrici (bijv. Cronbach, 1949) beriepen zich op de negatieve conclusies van het onderzoek naar de betrouwbaarheid en validiteit van de Rorschach-test en andere indirecte technieken. Ten tweede hebben factoren als de duur en de complexiteit van afname en scoring een rol gespeeld. Daarnaast bestonden er bezwaren tegen de praktijk van het 'intuïtief' interpreteren van Rorschach-protocollen.

In de jaren zestig en zeventig werden ook kanttekeningen geplaatst bij het psychologisch testen in het algemeen. Deze berustten op ethische bezwaren, onder andere omtrent schending van

confidentialiteit, binnendringen in het privé-leven, discriminatie van culturele minderheden en misleiding met behulp van indirecte methoden (Drenth, 1966). Dit leidde tot bezinning op het gebruik van psychologische tests in het algemeen en wellicht op het gebruik van de Rorschach in het bijzonder.

Aan de universiteiten werd steeds meer accent gelegd op psychometrische aspecten van tests, hetgeen mede leidde tot minder aandacht voor de Rorschach binnen het onderwijs. Daarbij kwam dat de klinische psychologie, die van oudsher sterke wortels had in de persoonlijkheids- en testpsychologie, inmiddels een nieuwe tak had verworven: de psychotherapie. Hierdoor was minder studietijd voor onderwijs in de psychodiagnostiek beschikbaar (De Zeeuw, 1986).

Misverstanden

Anno 1988 bestaan er een aantal misverstanden over de Rorschach-test.

Misverstand 1. De Rorschach als *één* 'test'. Het is onjuist te spreken over *de* Rorschach-test, behalve als een verwijzing naar de methode die ontwikkeld werd door Hermann Rorschach. Er bestaan 10 Rorschachplaten, uitgegeven door uitgeverij Hans Huber te Bern, en die vormen het stimulusmateriaal. Wat daarmee in de praktijk gedaan wordt is zeer divers en maakt het onjuist om van één test te spreken. Voor wat betreft de afname van de test kunnen wij variatie constateren op het vlak van: instructie, geoorloofde reacties van de proefleider op de respondenten, navraagprocedures. Voorts verschilt de wijze waarop de Rorschach-test 'gescoord' wordt van systeem tot systeem, en vaak ook van Rorschach-gebruiker tot Rorschach-gebruiker. Dit zelfde geldt ook voor de interpretatieregels.

Misverstand 2. De Rorschach-test is niet betrouwbaar. Dit misverstand berust ten dele op misverstand 1. Het is in dit verband juister te spreken over de betrouwbaarheid van een Rorschach-

systeem voor scoring en interpretatie. Wanneer we de verschillende Rorschach-systemen bekijken, vinden we er tenminste één die een hoge mate van zowel interbeoordelaar betrouwbaarheid als test-hertest betrouwbaarheid (stabiliteit) biedt, namelijk het 'Comprehensive System' (Exner, 1978, 1986).

Misverstand 3. De Rorschach-test is niet valide. Het veel gehoorde standpunt dat de Rorschach-test niet valide is, steunt in belangrijke mate op validiteitsonderzoekingen uit het verleden. Volgens Blatt (1975), die dit onderzoek bespreekt, liet de kwaliteit veel te wensen over. Blatt beschrijft in welke valkuilen de onderzoekers zijn gestapt en hoe kritiekloos hun conclusies vervolgens door anderen zijn overgenomen. Blatt signaleert drie belangrijke tekortkomingen van het validiteitsonderzoek.

Allereerst bestaat er vaak een belangrijk verschil tussen het klinisch gebruik van de Rorschach-test en de wijze waarop deze in onderzoek wordt gehanteerd. Een voorbeeld: in de Rorschach-literatuur wordt het vermogen om geheel (W) responsen te geven in verband gebracht met de vaardigheid om abstract en integratief te denken. Uit het validiteitsonderzoek blijken echter doorgaans lage, niet-significante correlaties tussen het geven van veel W-responsen en scores op intelligentietests. Dat komt, aldus Blatt, omdat dit onderzoek de kwaliteit van het door de onderzochte gegeven geheel-antwoord niet erbij betreft. Onderzoek dat aansluit bij het gedifferentieerd klinisch gebruik van de Rorschach-test, toont hoge positieve correlaties tussen complexe W-antwoorden van goede waarnemingskwaliteit en het intelligentieniveau. (Hiermee wordt niet voorgesteld intelligentie te meten door middel van het afnemen van de Rorschach.)

Een tweede bezwaar is, volgens Blatt, dat men getracht heeft de Rorschach-test te gebruiken als instrument om te differentiëren tussen nosologisch onzuivere en onjuiste categorieën. Wanneer men daar onvoldoende in slagde, werd dit de Rorschach-test aangere-